

Kommentár Pascal mondatához

A töredék Louis Lafuma kiadásában (*Oeuvres complètes*, Éditions du Seuil, Paris, 1963) a 201-es, Léon Brunschvicg kiadásában (*Pensées et Opuscules*, 5. átdolgozott kiadás, Hachette, 1909, Paris) a 206-os számot viseli. A teljes magyar *Gondolatok* fordítás (Blaise Pascal: *Gondolatok*, ford. Pődör László, Gondolat, Budapest, 1978) a Brunschvicg-számozást követi.

Paul Valéry szerint a világirodalom egyik legszebb mondata ez. Ha közelebbről megnézzük, olyan, mint egy csiszolt gyémánt: semmi felesleges nincsen benne, minden szava jól kiválasztott, pontosan illeszkedik egymáshoz, és jelentésük összetettsége révén az egész mondat különös mélységgel bír. Érdemes egyenként elidőzni mindegyiknél. De mielőtt ezt tennénk, látnunk kell, hogy e mondatot a Pascal által gondosan összerendezett fejezetben (*Atmenet*) két fontos és méltán híres töredék előzi meg. Az egyik *Az ember összemérhetetlensége*, a másik a *Gondolkodó nádszál* címet viseli. E töredékek hosszan fejtegetik a véges emberi lény és a végtelen univerzum viszonyát ismeretelméleti, egzisztenciális és etikai szempontból. A mi mondatunk e két töredék rendkívül sűrített összefoglalása. Ez magyarázza a visszautalást a mondat elején. A végtelen terek kifejezés a világegyetem végtelenségére utal, amellyel összemérve minden véges elenyészik, és lényegében nullára redukálható. A maga véges életterével és életidejével az ember e viszonylatban lényegében semmi. Mekkora változás ez a reneszánsz természetértelmezéséhez képest, amely az emberi testet a teremtett kozmosz kicsinyített másaként értelmezte! Ám ha a világegyetem valóban végtelen, akkor komoly veszélybe kerül az ember önértelmezése, hiszen ha a mindenséggel mérjük magunkat, akkor nem vagyunk többek a semminél. A végtelenségnek van azonban egy másik aspektusa: nem lelünk benne értelmet. A véges kozmosz maga az isteni értelem epifániája. A teremtett világ Isten ikonja, képmása. Nyitott könyv, amely az értő tekintet számára ugyanazt a jelentést tárja fel, mint amelyet a Kinyilatkoztatásban olvashatunk. A végtelen univerzum ennek az ellentéte: megszűnik képmás, nyelv, jel lenni, megszűnik önmagán túlra utalni. Visszazárul önmagára, elhomályosul benne minden érték, kihuny benne minden jel. Nem beszél már a teremtésről, nem szól egy olyan örök rendről, amely megszabja alakzatait. Az örök rend helyét örök némaság veszi át. Az ember azonban értelemmel bíró lény, és mint ilyen mély igény él benne arra, hogy életének terét, a világot értelmesnek lássa. E mondatban az ember legmélyéről feltörő életemre vonatkozó igénye szegye szembe a világ értelmetlen, süket csendjével. Ez a modern ember abszurd léthelyzetének legelső megfogalmazása. Ha tehát a világin-

denséggel összevetve az ember léte valóban semmi, és ha a világ ellene szegül minden értelemadásnak, akkor az a tér, ahol életünk szükségképpen kibomlik, nem ad otthont az életnek és nem ruházza fel az értelemmel. Eppen ellenkezőleg: elvitatja annak értelmét. E végtelen terek örök némaságában egy vak túlhatalmat ismerünk fel, amely minden pillanatban megsemmisítéssel fenyeget minket, és amely azt sugallja, hogy ittlétünknek semmi, de semmi értelme nincsen. Következik ebből a mondat utolsó szava: ez rettenetes, ami mély szorongással tölti el az embert. Mélyen pesszimista végkonklúzió? Az értelmezők kezdetektől fogva nehezen tudják beilleszteni ezt Pascal vallási apológiájának kontextusába. Az el-
lentmondás feloldására azt találták ki, hogy ez nem Pascal gondolata, hanem egy képzeletbeli ateistáé, akinek a szerző a szájába adja e mondatot, így akarván rá-
ébreszteni az Isten nélküli lét abszurdítására. Olcsó értelmezői megoldásnak tűnik. Az eredetiben szereplő igéből (*effrayer*) képzett melléknévi igenév (*effroyable*) több jelentéssel is bírt a 17. században. A rettenetes, szörnyű jelentések mellett jelentett csodálatosat is. Az az érzélem, amelyet a végtelen terek örök csendje kelt az emberi lélekben, összetett: a csodálat és a rettegés vegyes érzése. Nincsen szükség rá, hogy ellaposítsuk ezt a jelentést. Ez az összetett érzés hagyományosan több értelmezői közegben is felbukkan. Egyrészt a hagyományos epifániák leírásában: Isten bármilyen megjelenése úgy csodálatos, mint rettenetes. Lehet belőle gazdagodni, de bele is lehet halni. A csodálat és a rettetten vegyes érzése kapcsolódik továbbá a fenséges élményéhez például Kantnál. Itt már nem szakrális kontextusban jelenik meg, de mégis valami olyan tartalom fejeződik ki benne, amely túlmutat a fenséges tárgy (a végtelen csillagos ég) érzéki tapasztalatán. Még ha nem érhető is tetten benne értelem (jel, üzenet, megszólítás), mégis megnyílik általa a végtelen. Ahhoz, hogy a végtelen egy csodálattal vegyes rettettenben megnyíljon, összeszedettségre és csendre van szükség. A csendre itt örök csend a válasz, amely megsemmisíti és összetöri az értelmet, de e tapasztalat nyomán feltámadó rettegésben és csodálatban nyitottság van: nyitottság minden végességen túlra.

(Pavlovičs Tamás fordítása és kommentárja)